

Glimt fra Riksantikvarens virksomhet 2006

Glimt fra Riksantikvarens virksomhet 2006

I "Glimt fra Riksantikvarens virksomhet 2006" presenterer vi noe av det vi har vært opptatt av i året som gikk. Du vil finne fagartikler og ulike kortere artikler om noen viktige arbeidsområder og prosjekter Riksantikvaren var involvert i 2006.

Det viktigste i året som gikk

Stortingsmeldingen nr. 16 "Å leve med kulturminner" (2004-2005) ble vedtatt våren 2005, og det knyttet seg stor spenning til om intensjonene i meldingen ble fulgt opp i budsjettet for 2006.

Det gjorde det. Og dette satte Riksantikvaren i stand til å starte opp en rekke prosjekter som både skal føre til en bedre tilstand for våre kulturminner, bedre rammevilkårene for private eiere av fredede kulturminner, sette i verk verdiskapingsprogrammer og lette noe på trykket når det gjelder dekning av utgifter knyttet til mindre private tiltak innen arkeologien.

Samtidig har Riksantikvaren fortsatt sine "dialogmøter" med fylkeskommunene. Hensikten med disse møtene er bedre forståelse av hverandres arbeidsområder og rammebetingelser og ikke minst bedre samarbeidet.

I denne årsmeldingen har vi plukket ut noen av de nye satsningsområdene og omtalt disse nærmere, samtidig som vi har tatt med noen mindre snutter om andre tema.

Årsmeldingen er alt annet enn fullstendig. Dette er en smakebit. Nyt den!

Arkeologiske kulturminner i regulerte vassdrag

Rundt 140 vassdragskonsesjoner skal fornyes eller kan revideres i årene som kommer. Riksantikvaren og Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) har sammen med representanter for energisektoren og regional kulturminneforvaltning sett på hvordan man best kan ivareta kulturminneinteressene i forbindelse med fornyelse av vassdragskonsesjoner.

Et av fire samiske ildstedene graves ut ved Aursjøen. Foto: Gaute Reitan, Kulturhistorisk museum, UiO

Et tilbakeblikk

Norge har en over 100 år lang tradisjon i å bygge ut vassdrag til energiformål. De eldste kraftverkene ble bygd allerede på slutten av 1800-tallet og i første halvdel av 1900-tallet ble mange og store vassdrag utbygd. Den store utbyggingsaktiviteten avtok på 1970-tallet, og da Altavassdraget og Dokkavassdraget var ferdig bygd ut på 1980-tallet, var tiden over for de store inngrepene i norske vassdragsnatur.

I de vassdragene som ble bygd ut fram til 1960, ble det bare foretatt arkeologiske undersøkelser i noen få tilfeller. Fra 1960 kom undersøkelsene inn i fastere former og de arkeologiske museene opprettet DAMR. De arkeologiske museers registreringstjeneste, som blant annet skulle koordinere disse.

På oppdrag fra Riksantikvaren utarbeidet Bergen Museum i 2006 en oversikt som viser at det er utført arkeologiske undersøkelser i bare rundt 85 vassdrag. Undersøkelsene har gitt mye ny kunnskap om kulturhistorien i det som har vært sentrale bosetnings- og aktivitetsområder for mennesket gjennom hele forhistorien. Omfanget på undersøkelsene har økt fram til i dag, metodene er blitt bedre og dokumentasjonsnivået mer detaljert.

I tillegg har naturvitenskapelige analyser bidratt til mer viten. Fortsatt er det likevel mange spørsmål som ikke er besvart, som hvilke ressurser som har vært utnyttet og på hvilke måter? Hvem var det som brukte områdene ved de store sjøene høyt til fjells, og hvilken rolle har elvene og vassdragene i de lavereliggende områdene hatt for mennesker som bodde der?

I de mange vassdragene som ble bygd ut uten arkeologiske undersøkelser, fins det fortsatt kulturminner som vil kunne gi oss kunnskap om fortida. Men hvordan er tilstanden til disse kulturminnene, og når og hvordan kan arkeologene få tilgang til områdene som store deler av sommerhalvåret ligger under vann? Og hvordan kan undersøkelsene finansieres?

Flere vassdragskonsesjoner er fornyet i det siste 10-året og flere vil komme. I konsesjonsvilkårene er det stilt krav om arkeologiske undersøkelser, men få er foreløpig utført. For vassdragskonsesjoner som er gitt på ubestemt tid, kan det fremmes krav om revisjon av konsesjonsvilkårene slik at disse blir mer i tråd med de krav som i dag stilles til vassdragskonsesjoner. Det er de allmenne interesser som skal tilgodeses og blant disse er også kulturminneinteressene.

Kulturminneforvaltningen og energisektoren

Riksantikvaren og Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) har i 2006 sammen med representanter for energisektoren og regional kulturminneforvaltning hatt en arbeidsgruppe som har sett på hvordan man kan lage en ordning der kulturminneinteressene blir ivaretatt i forbindelse med fornyelse av konsesjon og revisjon av konsesjonsvilkårene.

Arbeidsgruppen leverte sin rapport i oktober 2006. Her foreslås å opprette et fond som skal disponeres til arkeologiske undersøkelser i vassdrag som faller inn under bestemmelsene om konsesjonsfornyelse eller revisjon av konsesjonsvilkår. Det er vassdragskonsesjonærene som i så fall skal betale inn til fondet etter en bestemt sats basert på energiinnholdet i magasinvolument, målt i GWH. Dette er en kjent størrelse for vassdragskonsesjonærene da det generelle miljøtilsynet for vassdrag er basert på tilsvarende innbetalingsgrunnlag.

Et fond vil gi både kulturminneforvaltningen og vassdragskonsesjonærene en forutsigbarhet med hensyn til økonomi og hvor og når arkeologiske undersøkelser skal gjennomføres. En slik ordning forutsetter imidlertid at begge sektorene samarbeider og gir hverandre informasjon av gjensidig nytte.

Rapporten er levert til Miljøverndepartementet, som i samarbeid med Olje- og energidepartementet vil vurdere forslaget.

Arkeologiske undersøkelser og ny kunnskap

Rundt 140 vassdragskonsesjoner skal fornyes eller kan revideres i årene som kommer. Det er store arealer som er berørt av utbyggingene, og det vil derfor være viktig å foreta valg av undersøkelsesområde og -metode basert på best mulig faglig kunnskap. For å få et godt grunnlag for å kunne foreta slike valg, har Riksantikvaren bestilt et faglig program for vassdrag i Sør-Norge. Programmet skal foreligge ved årsskiftet 2007/2008.

For å få mer kunnskap om kulturminner i utbygde vassdrag, har Riksantikvaren bidratt økonomisk til de arkeologiske undersøkelsene som sommeren 2006 ble gjennomført ved Aursjøen i regi av Oppland fylkeskommune i samarbeid med Møre og Romsdal fylke, Kulturhistorisk museum, NTNU-Vitenskapsmuseet, Norsk sjøfartsmuseum og Lesja kommune.

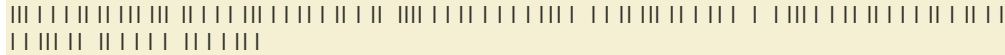
Undersøkelsene kom i gang i forbindelse med at dammen på Aursjøen skulle repareres og sjøen derfor ville være nedtappet til den vannstanden de opprinnelige tre vannene hadde før utbyggingen i 1953. Da undersøkelsene ikke er relatert til verken fornyelse av konsesjon eller revisjon av konsesjonsvilkår, er det kulturminneforvaltningen selv som i stor grad har stilt økonomiske midler til rådighet for undersøkelsene, men også Statkraft som er konsesjonær, har bidratt. Begrunnelsen for dette er at den kunnskap et slikt prosjekt vil gi, vil brukes som grunnlag for kommende undersøkelser i andre regulerte vassdrag.

Blant spørsmålene som undersøkelsene på Aursjøen er ment å gi svar på, er det mange rent kulturhistoriske. Men de skal også gi svar på forvaltningsrelaterte spørsmål som er viktige for at kulturminneforvaltningen på best mulig måte skal kunne håndtere saker i tilknytning til vassdrag. Viktig her er å se på hvordan bevaringstilstanden til kulturminner som har vært neddemt i mer enn 50 år er, hvilken effekt isskuring har hatt på dem, hvordan løsmasser deponeres i regulerte magasin, hvilke faktorer som påvirker at boplasser vaskes ut, og om det er faktorer som bidrar til at de bevares bedre. For de kulturminner som er skadet eller står i fare for å skades, må kulturminneforvaltningen vurdere om det er tiltak som kan gjennomføres for å bedre tilstanden.

Undersøkelsene på Aursjøen var gjenstand for stor interesse, både fra riksnivå da statsråd Helen Bjørnøy kom på besøk, hos lokalbefolkningen og andre tilreisende som blant annet benyttet anledningen til å møte opp på "Åpen dag" i august 2006. Mer enn 300 personer deltok på dette arrangementet. De fikk høre om funnet av en av landets best bevarte dyregraver og de hittil sørligste faste samiske kulturminnene, pilspisser av flint og skifer og slipespor i berg, med andre ord spor etter menneskelig aktivitet fra en flere tusen år lang periode. På Aursjøen fikk de se kulturminner som kort tid senere igjen ville være dekket av vann.

Etterarbeidet etter undersøkelsene på Aursjøen i 2006 vil gi mange resultater i tida som kommer. Disse vil bli publisert fortløpende og gjort tilgjengelig for alle interesserte. Oppland fylkeskommune vil legge ut resultatene etter hvert som de kommer, på sine nettsider www.oppland-f.kommune.no eller www.oppland.org.

Verdiskaping på kulturminneområdet

Porto Franco. Havneområdet i Kristiansand er stedet for nyskaping og kreativitet. Seilskuta "Sørlandet" ligger til kai. Foto: Riksantikvarens arkiv.

Bakgrunnen for programmet er ønsket om at kulturminnene og kulturmiljøene i større grad blir tatt i bruk som ressurser i utviklingen av levende lokalsamfunn og som grunnlag for ny næringsvirksomhet. Nasjonalt og internasjonalt blir det rettet stadig større oppmerksomhet mot hvordan kulturminner og kulturmiljø kan bidra til sosial, kulturell og økonomisk utvikling. Dette samspillet representerer et stort potensial for fortsatt sysselsetting og bosetting i mange byer og bygder, både langs kysten og i innlandet.

Målet med programmet er at "Verdiskapingsprogrammet" skal medvirke til at kulturarven brukes som ressurs i samfunnsutviklingen ved å bruke kulturarven til beste for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner, samt å ta bedre vare på kulturarven og utvikle og spre kunnskap om kulturarven som ressurs.

Pilotprosjekter

Riksantikvaren har plukket ut 10 pilotprosjekter fra 70 søknader. I 2005 startet et prøveprosjekt i Nordland, initiert av Riksantikvaren og Fylkeskommunen i Nordland. "Den verdifulle kystkulturen" har de samme målsetninger som prosjektene i verdiskapingsprogrammet, og regnes nå som et pilotprosjekt på samme måte som de 10 øvrige. I prosjektene skal kulturarven integreres i ulike sammenhenger, blant annet gjennom å finne fram til gode samarbeidsmodeller, metoder og verktøy.

Prosjektene skal utløse engasjement og ressurser fra befolkning, næringsliv og myndigheter på alle nivå og i ulike sektorer, og arbeide for en bærekraftig bruk av kulturminnene og kulturmiljøene der man også tar hensyn til deres

Det finnes mange kulturminner langs Nordsjøløypa og det er et mål å videreutvikle den til en kulturminneløype. Prosjektets ambisjon er å bruke Nordsjøløypa og et nett av gamle ferdselsveger langs Nordsjøen, for å få fram sammenhengen mellom verdiskaping i fortid, nåtid og framtid, bl.a. ved hjelp av kunst.

Nærøyfjorden verdensarvpark

Fjordene var blant pionerene i framveksten av det moderne reiselivet i Norge, og fjordlandskapet er fremdeles det viktigste ikonet i markedsføringen av landet som reisemål. Verdiskapingsprosjektet i Nærøyfjorden vil at lokalsamfunnet skal mestre rollen som vertskap i et verdensarvområde på en god og bærekraftig måte.

Norsk tradisjonsfisk

Norsk tradisjonsfisks prosjekt er å sikre den utsatte kulturarven langs kysten, gjennom å ta den i bruk. Prosjektet tar utgangspunkt i nettverket "Norsk tradisjonsfisk" og seks av medlemsbedriftene som ønsker å sikre handlingsbåren kunnskap knyttet til fiskeri og foredling. De ønsker å bruke denne kunnskapen aktivt i den videre merkevarebyggingen og bedriftsutviklingen.

Nordland

Verdiskapingsprosjektet i Nordland omfatter Vega kommune og Lofoten med kommunene Vega, Vågan, Vestvågøy, Flakstad, Moskenes, Værøy og Røst. Prosjektet inneholder tema som reiseliv, infrastruktur, fiske, ærfugldrif, stedsutvikling og byggeskikk, og aktiviteten er særlig konsentrert om noen utvalgte lokalsamfunn.

Ti år med ruiner. Riksantikvarens ruinprosjekt 2006-2015

Ruinene var populære besøksmål. Foto: Eli-Sofie Thorne

Sammenlignet med andre land i Europa, har vi svært få byggverk fra middelalderen, og dette gjør det spesielt viktig for oss å ta vare på de restene vi har. Med en ruin menes i vår sammenheng restene etter anlegg bygget av stein eller tegl lagt i kalkmørtel, som er fra før reformasjonen (1537).

Forprosjekt 2005

Som forberedelse til prosjektstart, ble det bevilget midler til et forprosjekt. Riksantikvaren satte av mer enn 6 millioner kroner i 2005. Pengene gikk til en rekke tiltak. Det ble laget en liste over de ruinene som skulle omfattes av prosjektet, og tilstandsvurderinger ble gjort for en del av disse. Gammelt arkivmateriale ble gjennomgått, det ble holdt seminar for murere om praktisk konservering, og et seminar for forvaltningen. I tillegg ble det satt i gang konserveringsarbeider på en rekke ruiner. For ytterligere informasjon om forprosjektet se fjorårets årsmelding. ([lenke](#))

Det grundige forarbeidet gjorde at arbeidet var godt i gang allerede ved inngangen til det første ordinære prosjektåret, 2006.

Under registrerings- og kartleggingsarbeidet som ble gjennomført i 2005, ble det funnet flere "nye" ruiner og antall middelalderruiner i Norge ble oppjustert til om lag 80. Vi har flest ruiner etter kirker, dernest klostre og borg- og

festningsanlegg i Norge. De fleste ruinene finner vi i Oslo og på Østlandet, men det er også flere på Vestlandet og i Trøndelag og en enslig kirkeruin i Brønnøy, Nordland.

Ruinprosjektet omfatter de viktigste ruinalleggene i Norge og ruiner det knytter seg spesiell lokal interesse til.

Formålet er å:

- bevare ruinene
- tilrettelegge ruiner for publikum
- skjøtte områdene rundt
- overvåke ruinene
- planlegge og tilrettelegge for langsiktig vedlikehold.

Ruinhistorikk

Det har vært forskjellig syn på ruinene opp gjennom tidene. Når en bygning gikk ut av bruk, var det vanlig å gjenbruke steinene i andre byggverk. I romantikken bygde man til og med ruiner fordi de hørte med i et komplett hageanlegg. I dag tar vi vare på ruinene fordi de er kilder til kunnskap og opplevelse, og fordi de med forsiktighet og omtanke kan brukes på forskjellige måter.

De fleste middelalderruinene er rester etter store monumenter som kirker, klostre, borger og festninger. Gjennom studier av anleggenes form, byggemåter og byggematerialer kan vi få økt kunnskap om anleggets art og funksjon, arkitektur og byggeskikk, datering, hvilken virksomhet som har foregått der og hva som har skjedd med anlegget etter at det gikk ut av bruk. Også mindre monumentale ruiner, som for eksempel kjellere etter gårdsbygninger, er viktige kilder til kunnskap om middelalderens samfunn og kultur. Samlet og hver for seg representerer ruinene fra middelalderen derfor uerstattelige kunnskapskilder.

Kompetanse- og kunnskapsoverføring

Hva som anses å være riktig og hensiktsmessig å gjøre med kulturminner, endrer seg over tid. På 1900-tallet ble de fleste middelalderruinene våre restaurert etter metoder vi nå har gått bort fra. For å sikre at den best mulige konserveringsteknikken blir brukt, har det vært viktig for ruinprosjektet å være i tett dialog med fagfolkene som utfører arbeidet, nemlig murerne. Sammen med eiere og kommuner er de våre viktigste samarbeidspartnere. Mureren har en grunnkompetanse som er helt nødvendig for å oppnå et godt resultat. Likevel er det store forskjeller mellom ruinkonservering og bygging og vedlikehold av moderne murverk når det gjelder materialbruk og teknikker. Ruinprosjektet har derfor i 2006 lagt grunnlag for og forberedt en ukes arbeidsseminar på Selja kloster- og helgeanlegg i Sogn og Fjordane. Det er laget en detaljert arbeidsplan i samarbeid med kommunen og en murer med spisskompetanse på middelaldermurverk. Ruinprosjektet regner med at ca 30 murere vil delta på arbeidsseminaret, og slik lære gjennom praktisk arbeid.

St. Nikolas ruinene konserveres. Foto: Borgarsyssel museum

Grovregistrering, tilstandsvurdering og skjøtsel

For å kunne prioritere innsatsen på ruinene er det gjort en grovregistrering av alle ruinene. Dette arbeidet førte til at 44 ruiner ble innlemmet i ruinprosjektet.

I 2006 ble det laget tilstandsvurderinger for 13 av ruinene. Totalt ble det bevilget bortimot 900.000 kroner til dette arbeidet. I de fleste tilfellene ble det også laget skjøtselfplaner i forbindelse med tilstandsvurderingen.

Riksantikvaren har hovedansvaret for at middelalderuinene blir bevart og skal godkjenne alle skjøtselfplaner. Når en skjøtselfplan er godkjent kan i utgangspunktet hvem som helst gjøre det fysiske arbeidet, så lenge dette skjer i tråd med retningslinjene.

De som eier ruinene har ansvar for jevnlig skjøtsel, men kommunene er også helt sentrale samarbeidspartnere i den daglige drift. De fleste ruiner står på kommunal grunn, eller eies av kommunen. Kommunen har det nødvendige praktiske apparatet til å følge opp skjøtselfplaner og foreta tilsyn med ruinene. Men det kan være andre som står for det praktiske arbeidet. Lokale krefter som for eksempel skoler eller lag, kan ha oppgaver i forbindelse med skjøtsel og vedlikehold av ruinene etter planer som er godkjent av forvaltningen.

Det beste vernet er det som foregår i lokalsamfunnet derfor er det viktig at lokalbefolkningen føler tilknytning til og ansvar for ruinene. Som nevnt ovenfor er jevnlig skjøtsel og vedlikehold det beste middel mot rask nedbrytning av ruinene. Det beste vernet av ruinene får vi når en rekke partnere samarbeider om både forvaltning og bruk av ruinene. Vi ser stadig større interesse for å bruke ruinene som rammer om, eller kulisser for historiske spill, visser, konserter og andre arrangementer. Da er det viktig at det er en felles forståelse i befolkningen for hvilken bruk som er forenlig med verneideologien, og at den funksjonen ruinen har hatt vektlegges. Det vil si at alle må være inneforstått med ruinens egenverdi.

Veiledningsmateriell

Det viktigste, enkleste og billigste tiltaket for å bevare ruinen er regelmessig tilsyn, vedlikehold og skjøtsel som å klippe gress, luke ugress og kratt, fjerne søppel og utføre jevnlig vedlikehold av murverket. For å bistå eiere og forvaltere i skjøtselfplanen av ruinene laget ruinprosjektet i 2006 en "skjøtselfveileder". Denne tar for seg enkle tiltak som kan ha mye å si for hvordan ruinen oppleves i omgivelsene og hva som kan bidra til å forsinke nedbrytning og forfall.

Bruk og opplevelse

Dagens bruk av en ruin må ta hensyn til at det dreier seg om et automatisk fredet kulturminne, ikke en funksjonell bygning eller et anlegg. Alt som skal skje på eller ved ruinen, må foregå på kulturminnets og vernets premisser.

Så vel lokalbefolkningen som skoleklasser og tilreisende turister kan ha nytte og glede av ruinene. Ruinene kan være besøksmål og steder for innsikt og ettertanke. Ruinprosjektet har som mål å lage lettfattelige fakta-ark om alle ruinene som omfattes av prosjektet slik at de kan benyttes i blant annet skolesammenheng. I 2006 ble det produsert åtte nye fakta-ark. Disse tok for seg Steinvikholm i Trondheimsfjorden, Kapitelberget i Skien, Reins kloster i Trøndelag, Teglkastellet og Olavsklosteret i Tønsberg, St. Knuts kirkeruin på Tilrem, Sverresborg i Trondheim, Tenor kirkeruin og Valdisholm borgruin i Østfold.

[Til faktaarkene om ruiner »](#)

Forskning og utredning, FoU

I sammenheng med de konkrete konserveringsarbeidene har ruinprosjektet bekostet FoU-aktivitet i forhold til mørtel- og kalkbruk. Dette arbeidet er utført av Norsk institutt for kulturminneforskning, NIKU, som også har vært engasjert for å lage tilstandsvurderinger og skjøtselfplaner for enkelte av ruinene.

I 1917 ble Gerhard Fischer som ung arkitekt engasjert til å registrere fortidsminner i forbindelse med byggingen av en jernbanetunnel i Gamlebyen i Oslo. Dette ansporet til en interesse og et engasjement som skulle vare i mer enn 50 år for å sikre og bevare ruiner og rester etter middelalderanlegg. Fischer var en metodisk mann som etterlot seg et formidabelt arkivmateriale. Dette har ligget uregistrert i Riksantikvarens arkiv inntil nylig. I 2006 ble det bevilget penger fra ruinprosjektet til en prosjektstilling for å grovregistrere "Fischer-materialet". Fischers nedtegnelser er viktige i dagens konserveringsarbeid fordi alle tidligere tiltak på ruinene er nøyaktig beskrevet og fotografert.

Konservering og bevaring

I 2006 ble det satt i gang konservering på ytterlig 7 ruiner. Konservering ble avsluttet og slutført for ruinene Teglkastellet i Tønsberg, Kapitelberget i Skien og St. Niklas kirkeruin i Sarpsborg. I tillegg ga ruinprosjektet økonomisk tilskudd til ytterligere konserveringsarbeider til 10 ruiner hvor arbeidet allerede var påbegynt eller nærmere slutført. Det største og mest kostnadskravende arbeidet er gjort på Steinvikholm (fakta-ark finnes og det kan lages lenke) slott i Trondheimsfjorden. Arbeidet forventes slutført i 2007.

Totalt ble det brukt nærmere 4,5 millioner kroner til konservering og sikring i 2006.

Bedre forutsetning for eiere

Eiere av fredete bygninger og anlegg skal få bedre rammebetingelser. Noen virkemidler er økt kunnskap og informasjon, styrket kontakt mellom forvaltningen og eierne, og større forutsigbarhet for eierne.

På bakgrunn av dette har Riksantikvaren startet to landsomfattende prosjekter;

- en gjennomgang av tilstanden for fredete bygninger i privat eie
- en gjennomgang av fredninger foretatt før 1978.

Stortingsmeldingen 'Leve med kulturminner' sier at det skal bli enklere å eie og bruke et fredet hus. Miljøvernminister Helen Bjørnøy og riksantikvar Nils Marstein startet i Lillesand i juni 2006 fredningsgjennomgangen. Foto: Åse Bitustøl, Riksantikvaren.

Tilstandsgjennomgang

- Alle fredete kulturminner og kulturmiljøer skal ha et ordinært vedlikeholdsnivå innen 2020, heter det i stortingsmeldingen "Leve med kulturminner".

Det er viktig å få registrert hvilken tilstand de fredete bygningene er i i dag og lage en plan for å sette dem i tilfredsstillende stand.

Denne registreringen er godt i gang. Med støtte fra Riksantikvaren startet Akershus og Nordland fylkeskommuner opp som prøvefylker i 2005.

I 2006 begynte flere fylker å registrerer tilstanden til fredete bygninger. Målet er at kartleggingen skal være ferdig innen utgangen av 2008.

Etter hvert som registreringen i alle fylkene blir gjennomført, vil Riksantikvaren i samarbeid med fylkeskommunen, vurdere det totale tilskudsbehovet. I følge stortingsmeldingen om kulturminnepolitikken skal staten i vesentlig større grad enn i dag, dekke merkostnader til antikvarisk istandsetting av fredete eiendommer.

Fredningsgjennomgang

Alle vedtaksfredninger fra perioden 1923 – 1978 vil bli gjennomgått. Dette innebærer å klargjøre omfanget av fredningen og formålet med den, der dette er uklart. Anleggene vil bli bedre dokumentert og beskrevet, der det er nødvendig. Det vil bli lagt vekt på kommunikasjon med eierne.

Fredningsgjennomgangen skal redegjøre for konsekvenser og eventuelle følger fredningen får for eierne. Det er et mål at eiere av fredete bygg og anlegg skal møte forutsigbarhet og klarere rammer og at kulturminneforvaltningen skal få et bedre beslutningsgrunnlag gjennom bedre dokumentasjon og databaseverktøy.

Gjennom forsvarlig bruk skal muligheten for vern bli styrket.

En annen del av fredningsgjennomgangen er å slutføre alle påbegynte fredninger som er igangsatt før 2005.

Fredningsgjennomgangen skal bidra til økt kunnskap og bevissthet, positiv oppmerksomhet og bedre forutsigbarhet omkring fredningene.

Riksantikvaren vil styrke arbeidet for å sikre kulturminnene til landets ulike nasjonale minoriteter og andre minoriteter.

- Tatersjela er det ingen som kan gjøre noe med. Den fikk vi før morsmjølka, sa Tater Milla til Dagfinn Grønset som tok dette bildet på begynnelsen av 70-tallet. I mer enn 50 år streifet Jenny Emilie Pettersen, kalt Tater Milla, i skogbygdene på Østlandet. Først under krigen da mannen hennes ble syk, ble huset i Våler i Solør kjøpt. Under ledelse av Hedmark fylkeskommune settes nå huset i stand med midler fra Riksantikvaren. Foto: Dagfinn Grønset, Glomdalsmuseets fotoarkiv.

Riksantikvaren ønsker å gi kulturminner knyttet til nasjonale minoriteter og andre minoriteter en mer sentral plass i sitt arbeid. Det er behov for å styrke vernet av minoritetenes kulturminner og det er behov for en ekstra innsats de nærmeste årene.

Fem nasjonale minoriteter

Rapporten framhever at det er særlig de fem nasjonale minoritetenes kulturminner som bør prioriteres. Faren for tap og forringelse er stor, blant annet fordi den eldre generasjonen som er bærere og kjennere av den tradisjonelle kulturen, faller fra. Jøder, kvener, rom (sigøynere), romani (tater) og skogfinner fikk alle status som nasjonale minoriteter da Norge ratifiserte Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter i 1999.

Norge har forpliktet seg til å legge tilretten for at personer som tilhører nasjonale minoriteter kan bevare og utvikle sin kultur, og bevare og utvikle grunnleggende bestanddeler av sin identitet, som religion, språk, tradisjoner og kulturarv.

200 ulike minoriteter

Gruppen andre minoriteter er sammensatt. Den rommer alt fra innvandrere fra våre naboland til innvandrere fra såkalte ikke-vestlige land og som på ulike måter skiller seg fra storsamfunnet. Disse utgjør i dag rundt 200 ulike minoriteter. Noen av disse er store etablerte miljøer, mens andre er små grupper med kort opphold og liten forankring i landet.

Faglig utfordring

Det er faglige utfordringer knyttet til arbeidet med minoriteters kulturarv. Blant annet som representant for kulturminneforvaltningen vil man lett kunne fremstå som representant for storsamfunnet med alle de negative assosiasjoner dette kan frembringe i de ulike minoritetsmiljøene. Minoritetenes erfaringer med storsamfunnet i samtid og fortid er høyst varierende og spenner fra undertrykkelse og forfølgelse til usynliggjøring og forsømmelse. Det er derfor lagt vekt på dialog og utveksling av kunnskap.

Rapport

- Vern av minoritetenes kulturminner bør inngå som en naturlig del av kulturminneforvaltningens øvrige arbeid, heter det i "Rapport fra Riksantikvarens arbeid med minoriteters kulturminner 2003-2006". En slik alminneliggjøring av arbeidet vil først skje etter en mer utdypet og mer omfattende gjensidig innsikt og forståelse mellom storsamfunnet og minoritetene i tiden framover, i følge rapporten.

Riksantikvaren vil følge opp arbeidet med minoriteters kulturminner også de neste årene og i 2007 vil kompetanseutvikling i kulturminneforvaltningen bli vektlagt. Samarbeidet med minoritetene vil bli videreført blant annet gjennom konkrete istandsettingsprosjekter, registreringer og dokumentasjon av kulturarven.

Gjenbruk av bygg og anlegg

Alle bygninger har en historie. Mange har også en gjenbrukshistorie. Gjenbruk av bygninger er ikke nytt. Hver gang en bygning ikke lenger fyller den funksjonen den er bygget for, er det behov for å finne en ny måte å bruke den på.

Gamla Værket i Sandnes et godt eksempel på gjenbruk og samarbeid mellom næringsliv, grunneiere og kommunen. I det rehabiliterte bykvartalet finner vi i dag forretninger, spisesteder, et kaffebrenneri og et naturbakeri. Pottemakeriet viderefører tradisjonen fra byens første bedrifter knyttet til tegl og keramikk. Foto: Riksantikvaren.

Eksisterende bygninger i landet utgjør 40 prosent av vår nasjonalformue, og representerer store kulturhistoriske verdier. Riksantikvaren har samlet eksempler som skal inspirere til gjenbruk av bygninger og anlegg.

Bygninger og deres bruk har ulik varighet. Bygninger som ikke lenger har noen nytte blir ofte revet. Samfunnsmessig betydning, arkitektonisk eller kulturhistorisk verdi kan tale mot riving, og heller i retning av gjenbruk til andre formål.

Eiere

De fleste bygninger er i privat eie, men også kommune og stat eier eller forvalter eiendommer, bygg og anlegg. Som skal vedlikeholdes. I hovedsak er bygg og anlegg som er i bruk, bedre holdt vedlike, enn bygg som står tomme.

En bygning vil ha varierende standard alt etter byggets karakter, eierens økonomiske evne og interesse. Bygninger som går ut av bruk på grunn av endringer i funksjon, blir ofte revet eller tilpasset til ny bruk.

Riksantikvaren formidler kunnskap og ideer om ny bruk av eksisterende bygningsmasse, blant annet gjennom sine faktaark.

[Til faktaark om gjenbruk av bygg og anlegg »](#)

Kommunene

Kommunene har ansvar for en forsvarlig ressursforvaltning etter plan- og bygningsloven, og med det en nøkkelrolle i kulturvernarbeidet. De har en sentral rolle i arbeidet med å forvalte kulturminner og kulturmiljøer.

Bystrukturer, infrastrukturer og bygninger i byer og tettsteder representerer verdier som knytter seg til kunnskap, opplevelse, pedagogikk og bruk.

Kulturminner representerer et viktig potensial for næringsutvikling.

Ofte er et godt miljø så attraktivt at det vil være økonomisk lønnsomt for både samfunn og utbygger at det blir tatt hensyn til kulturmiljøinteressene i planleggingen.

Utvikling, planlegging og gjenbruk

Hele tiden skjer det strukturendringer omkring oss – og i økende tempo.

Utvikling av byer har alltid bestått av utvidelser, ombygginger og sikring av eksisterende bygningsmasse. I utvikling av byer er det viktig å fange opp endringer, likeså å ta vare på byens historie og verdifulle kulturhistoriske bygninger og miljøer.

Ytre faktorer som endringer i næringsliv, samferdselsstruktur, politikk, i befolkning, rasjonalisering, deregulering og globalisering fører til at bedrifter vil komme og gå, mens bygningene blir stående på stedet.

I landbruket er flere gårdsbruk slått sammen og dermed blir gårder forlatt. Tilbake står hovedbygninger, og uthus som har mistet sine funksjoner.

Det samme har skjedd i industrien gjennom omstruktureringer og rasjonalisering. Havneområder har endret seg etter nedbygging av skipsflåten og omlegging til containerdrift.

Gjennom rasjonalisering i forsvaret vil mange leiområder og kasernebygninger forlates og frigjøres gjennom politisk omfordeling.

Kjøpmannen på hjørnet erstattes av et supermarked i eller utenfor sentrum. Bevertningsstedet erstattes av videoutleie el.

Skibladner og Skånevik - de første fredete fartøy

For første gang brukte Riksantikvaren i 2006 kulturminnelovens muligheter til å fredet fartøyer av særlig kulturhistorisk verdi.

Skånevik eies og drives i dag av et ferjelag. Fartøyet leies ut til ulike formål. Foto: Riksantikvaren

Skibladner er et kjent og kjært innslag på Mjøsa i sommersesongen. Foto: Riksantikvaren

Hjuldampere "Skibladner" fra 1856 og bilfergen "Skånevik" fra 1967 er de to første fartøyene som er fredet her i landet. Flere fartøyer med særlig kulturhistorisk verdi planlegges også å fredes.

Skibladner

"Skibladner" som er verdens eldste hjuldampere i rutegående trafikk, ble bygget på midten av 1800-tallet for passasjer- og godstrafikk på Mjøsa. "Mjøsas hvite svane" har seilt i rutetrafikk fra Eidsvoll til Lillehammer siden 1856. Foruten å tjene lokalsamfunnet omkring Mjøsa, fikk "Skibladner" rask betydning for turismens utvikling.

Restaureringsarbeider de senere 25 år har ført fartøyet tilbake til en 1920-tallsversjon. Fartøyet viser distriktets og Norges historie innen så vel samferdsel som næringsliv og teknologi. Den 2. august 2006 - på dagen 150 år etter sjøsettingen ved Minnesund – fredet Riksantikvaren "Skibladner", etter lov om kulturminner.

Skånevik

Samme dag ble "Skånevik" fredet for å bevare en bilferje i stål fra etterkrigstida. Det er ingen tilsvarende bilferjer fra 1960-tallet som på samme måte har bevart opprinnelig utseende, maskineri og innredning.

Ferja ble bygget i 1967 og var i ordinær drift for Hardanger Sundhordalanske Damskipsselskap fra hun ble bygget og fram til år 2000. I ytterligere fire år ble ferja tidvis satt inn i ulike ferjesamband.

Birkelunden på Grünerløkka fredet

Birkelunden kulturmiljø på Grünerløkka i Oslo er det første helhetlige kulturmiljøet i by som er fredet i Norge.

Mang en bakgård på Birkelunden er i dag bygget om til rekreasjonsområde for beboerne. Opprinnelig hadde bakgården uthus som stall, vognremisse, privet og høyloft. I 1920-årene ble mange staller bygget om til verksteder, lagre og garasjer. De fleste husene som ligger ut mot gata ble bygget som boliger, men kort tid etter oppførelsen ble svært mange innredet til butikk i første etasje. Foto: Riksantikvarens arkiv.

Dette intakte, helhetlige boligområdet fra 1800-tallet utgjør et nasjonalt verdifullt kulturmiljø med sin arkitektur, byplanhistorie og kulturhistorie.

Birkelunden kulturmiljø ble fredet av regjeringen i statsråd 28. april 2006. Fredningen omfatter 15 kvartaler med til sammen 139 bygårder med gårdsrom. I tillegg er Paulus kirke, Grünerløkka skole, all gategrunn og parken Birkelunden fredet.

Kulturmiljøet utgjør et areal på om lag 116 dekar. I tillegg ble interiørene i trapperommene i 14 av eiendommene innenfor området fredet.

Boligområde

Birkelunden kulturmiljø er interessant i byplanhistorisk sammenheng. I forbindelse med industrialiseringen og den sterke byveksten i andre halvdel av 1800-tallet ble området bygget ut som boligområde for arbeiderklassen.

Fredningsområdet er typisk for murgårdsbebyggelsen fra denne perioden, og bygningsmiljøet har beholdt mye av sitt opprinnelige preg med hensyn til hovedstruktur og bygningsdetaljer. Fredningen skal sikre at helheten og sammenhengen i kulturmiljøet bevares.

Levedyktig

Eksisterende bruk kan fortsette som i dag, og fredningen vil ikke være til hinder for etablering av ny næring eller endret bruk som ikke innebærer fysiske inngrep i strid med formålet med fredningen. Birkelunden kulturmiljø skal videreføres som et levedyktig bymessig boområde med boliger, handel og annen næringsvirksomhet.

I tilknytning til bydelsdagene på Grünerløkka i mai i 2006 ble fredningen av Birkelunden markert med et arrangement hvor miljøvernminister Helen Bjørnøy og byrådsleder Erling Lae deltok.

Stedsutvikling - fylkeskonferanser

På de fylkesvise konferansene om stedsutvikling vektlegger Riksantikvaren kulturhistoriske ressurser som en viktig pådriver i regional og lokal samfunnsutvikling.

Reindriftssamen Anders Johannes Eira viser fram plassen hvor sønnen ble født i lavvo i 1925. Stedet heter "Bieravuopmegeašjohka" og ligger i nærheten av Alta. - Selv om stedsnavnet ikke står på noe kart, er det brukt i generasjoner. Navnet forteller hvordan området ser ut, forteller fotograf og barnebarn til Eira, reindriftssame Karen Marie Eira Buljo.

I samarbeid med det enkelte fylke og vertskommune arrangerer Riksantikvaren konferanser sammen med Husbanken, Norsk Form og Miljøverndepartementet.

På de fylkesvise konferansene om stedsutvikling deltar lokale politikere, næringsliv, utbyggere og kommuneadministrasjon. Konferansene legges opp for dem som har ansvar for kulturminner og plan- og utvikling. Arrangementene er også åpne for andre interesserte. Antall deltakere varierer fra 50 til 200.

Det er meningen at deltakerne skal samordne seg faglig og bli inspirert til å se sammenhenger og nye muligheter i sine lokalsamfunn.

Både teori og praksis står på programmet. Blant annet drøftes konkrete eksempler på utfordringer og løsninger i vertskommunene der kulturminner er involvert. Også mer sammensatte utviklingssaker diskuteres.

Klar forståelse for lokal kulturhistorie og lokalt særpreg som grunnlag for videre utvikling, er en overordnet målsetting med konferansene. Disse har også dekket et behov som arena for idéskaping i regionalt arbeidet.

Flere fylkeskommuner har fulgt opp med videre samarbeid. Konferanseserien om stedsutvikling har bidratt til at andre departementer som Kommunal- og regionaldepartementet, Kunnskapsdepartementet og flere ser arbeidet som en god innfallsvinkel til å skape et bredt lokalt engasjement.

Det er gjennomført konferanser i nær alle landets fylker. Evalueringresultater er meget gode. I 2006 ble det arrangert stedsutviklingskonferanser i Agderfylkene, i Finnmark og i Sogn og Fjordane.

Riksantikvaren sikrer gamle foto

I revidert nasjonalbudsjett for 2006 vedtok Stortinget å bevilge 1,5 millioner kroner til å sikre og bevare gamle foto hos Riksantikvaren.

Barn i Tromsøs gater. Bildet er fra Mittet-samlingen som Riksantikvaren har overført til Fotoarkivet i Mo i Rana. Riksarkivet skriver at Mittet trolig er Norges mest produktive postkortutgiver gjennom tidene. Mittet fungerte også som billedbyrå. Ingebrigt Mittet (1875 – 1950) startet i 1898 å kjøpe og samle fotografier. Han ansatte fotografer. Det vi i dag kaller Mittet-samlingen består av flere fotografers billedproduksjon. Jack Brun og Hermann Christian Neupert er blant de mest kjente. Det unike med samlingen er at den har et langt tidsspenn. Fra 1870 til 1970 finner vi både kulturhistorisk interessante motiver og bruk av flere forskjellige fotografiske teknikker.

Satsingen skal sikre at foto av nasjonal verdi ikke går tapt.

Riksantikvarens arkiv består hovedsaklig av originalt dokumentasjonsmateriale knyttet til eldre bygninger. Dette er arkitekttegninger, bygningsbeskrivelser, fotografier, glassplater og negativer. Riksantikvaren har mottatt flere private samlinger blant annet fotosamlinger.

Et eksempel er en postkortsamling fra Mittet som har vært deponert hos Riksantikvaren. Denne er blant de samlinger som i 2006 ble overført til Nasjonalbiblioteket i Mo i Rana. Materialet det er bevilget midler til inneholder glassplater, nitratfilm, acetat og fargenegativ.

Bildene illustrerer en viktig del av historien vår. Fotomaterialet hos Riksantikvaren er stort og sammensatt, og deler av det skriver seg tilbake til 1880-tallet. Det er også gamle nitratfilmer som daterer seg tilbake til 1920-tallet.

En del av arbeidet er å bedre oppbevaringsforholdene. Bevaring av det gamle fotomaterialet skjer i samarbeid med Nasjonalbiblioteket i Mo i Rana.

De gamle fotografiene viser historiske landskap, slik landet vårt så ut tidligere, og gamle historiske bymiljøer. Bildene er unike kilder for å kunne dokumentere hvordan landskapet, også det bymessige, har endret seg opp gjennom åra.

Skader på billedmaterialet skyldtes nedbryting og dårlig emballering. Uheldige magasinforhold, dårlig klima, luftkvalitet og oppstilling, var også skadeårsaker.

Dagens fotografier er hovedsakelig digitale. Både nytt og gammelt materiale er en del av Riksantikvarens digitale fotoarkiv.